OSMANLI DEVLETİ'NDE KUTAİSİ KALESİ, MUHAFAZASI VE İAŞESİ
(XVII. VE XVIII. YÜZYILLAR)*

*Sibel ORHANKAZİ***

ÖZ

Günümüz Türkiye toprakları dışında Osmanlı Devleti'nin vaktiyle nüfuz ettiği pek çok şehir ve kale mevcuttur. Bunlardan biri Gürcistan'da yer alan ve arşiv kayıtlarında kimi zaman Kutatis olarak ifade edilen Kutaisi'dir. Bugün dahi sokakları ve caddeleriyle antik bir kent havası veren, krallar şehrinde olduğunuzu hissettiren Kutaisi sakin ve düzenli yapılaşmasıyla geçmiş hakkında ipucu vermektedir. Kutaisi, Osmanlı Devleti hâkimiyeti sürecinde en çok askeri yönüyle ve muhafazasıyla dikkat çeker. Bunda muhtemelen şehrin Osmanlı Devleti'nin Gürcistan'ın kuzey doğusuna doğru hâkimiyet sağladığı en uç noktalarından biri olmasının etkisi vardır. Kutaisi'nin muhafaza edilme sebeplerinden biri de Karadeniz limanları aracılığıyla batı ile sağlanan ticarette payının büyük olmasıdır. Bu çalışmada XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı, İran ve Rusya'nın Gürcistan'da İmereti bölgesinin merkezi Kutaisi üzerindeki hâkimiyet ve mücadeleleri incelenmiştir. Bu hususta bilhassa Kutaisi tarihine ve Kutaisi Kalesi'nin muhafaza ile askeri iaşesine dikkat çekilmiştir. Çalışmanın amacı Kutaisi'nin Gürcü kaynaklarından da yararlanılarak Osmanlı Devleti hâkimiyetinde ne şekilde varlık sürdürdüğünün incelenmesidir.

Anahtar Sözcükler: Gürcistan, Osmanlı, İmereti Krallığı, Kutaisi.

KUTAİSİ CASTLE, CONSERVATION AND SUBSİSTENCE IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

There are many cities and fortresses outside the territory of present-day Turkey where the Ottoman Empire once had influence. One of them is Kutaisi in Georgia, sometimes referred to as Kutatis in archival records. Kutaisi, which even today gives the impression of an ancient city with its streets and avenues and makes you feel like you are in the city of kings, gives clues about the past with its calm and orderly construction. Kutaisi attracted the most attention with its military aspect

* *Gönderim Tarihi: 03.10.2023. Kabul Tarihi: 23.11.2023.*

** *Dr. Öğr. Üyesi,* Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KARS, sibelorhankazi@gmail.com, *ORCID:0000-0033-3277-7949.*

and protection during the Ottoman rule. This is probably due to the fact that the city was one of the farthest points of the Ottoman Empire's control towards the north-east of Georgia. Another reason for the preservation of Kutaisi was its large share in the trade with the west through the Black Sea ports.

This study examines the dominance and struggles of the Ottomans, Iran and Russia over Kutaisi, the center of the Imereti region in Georgia, in the XVI, XVII and XVIII centuries. In this regard, particular attention is paid to the history of Kutaisi and the maintenance and military supply of Kutaisi Castle. The aim of the study is to examine how Kutaisi continued to exist under the rule of the Ottoman Empire by making use of Georgian sources.

Keywords: Georgia, Ottoman, Kingdom of Imereti, Kutaisi.

Giriş

Kafkasya ve Karadeniz bölgesi çalışmalarında değinilmekle beraber Türkiye'de Kutaisi tarihi ile alakalı var olan çalışmaların çoğu Ortaçağ dönemini kapsamaktadır. Bununla beraber Osmanlı devrinde Yavuz Sultan Selim'in Kutaisi taraflarına seferi ile ilgili bilgiler mevcuttur. Türkiye'de Güldür ile Büyükçınar'ın çalışmaları ve yabancı kaynak olarak Brosset'ten çokça yararlanmış olan W. E. D. Allen'in *A Hıstory of The Georgıan People* adlı eserindeki Kutaisi ve genelde Gürcistan ile ilgili veriler de kayda değerdir.[1] Bu eserlerin yanı sıra Valery Silogava, Kakha Shengelia, *Hıstory of Georgia, Caucasus University Publishing House* eserlerinde de Kutaisi'ye fazlaca değinilmiştir. Osmanlı Devleti hâkimiyet sürecinde ise Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde askeri amaçla kayda alınmış kaynaklardan yola çıkarak Kutaisi ile ilgili veri elde edilebilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile beraber bazı kronikler de Osmanlı dönemi Kutaisi kenti hakkında yol gösterici sayılır. Gürcü kaynaklarında ise Osmanlı ilişkileri temel alınacak olursa daha çok I. Solomon dönemine vurgu yapılmıştır.

Yararlanılan çalışmalara göre Kutaisi, Gürcüler'in Rion havzası ve Tiflis ile beraber meskûn oldukları,[2] Rusudan ile Ulu David gibi Gürcü kral ve kraliçelerin dış baskılara karşı kaçtıkları önemli kentlerden biridir.[3] Tamara'nın üç torununun birinin idaresinde olan Kutaisi[4] Kraliçe Tamara'nın Oset

---

1 Bkz. Kadir Güldür-Ayşe Beyza Büyükçınar, "X-XII. Yüzyıllar Arası Gürcü Krallığı'nın Başkenti: Kutaisi*", Euro Asia Summit, 17-21 July 2017*, Ankara, Turkey, s. 6.

2 Ustaoğlu Mahmut Mithat, *Batum ve Artvin Tarihi*, Transkripsiyon Ahmet Atalay, Kömen Yayınları, Konya 2021, s. 8.

3 W. D. Allen, *A Hıstory Of The Georgıan People,* Lowe & Brydone, London 1971, s. 116.

4 Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 371.

düklerinden Bagration ile evlenmeden önce kovduğu Rus eşinin ileri gelenleri etrafında topladığı ve muhaliflerin olduğu bir yer olarak nitelendirilmektedir.[5]

XII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Batı Gürcistan'da Bagrat ve Imereti krallarının başkenti olan Kutaisi'nin[6] antik adı Aeas/Aias'tır. Kutaisi Gürcistan'ın batı bölümünde,[7] Osmanlılar tarafından Açıkbaş olarak adlandırılan İmereti bölgesinin kuzeyinde yer alır. İmereti bölgesi, merkezi Ahıska olan Çıldır Eyâleti'nin kuzeyini, Gürcistan ise Khartli prensliğinin kuzey batısını kapsar.[8]

Kutaisi'nin Tiflis'e uzaklığı yaklaşık 221 km'dir.[9] Kolhis krallığının eski başkenti olan ve çağımızda Gürcistan'ın en büyük şehirleri arasında yer alan Kutaisi köklü bir tarihe sahiptir. Kutaisi, Kral III. Bagrat'ın Gürcü feodal devletlerini birleştirerek kurduğu Khartli Krallığı'nın 975-1122 yılları arasında başkentliğini yaptı.[10] III. Bagrat 1014'te öldüğünde yerine geçen oğlu I. Giorgi, Kafkasya, Karadeniz ve Van Gölü arasında yer alan despotlardan biri oldu ve Giorgi ile birlikte surlarla çevrili Kutaisi de önem arz etti. Yeni kral olduğu zaman kardeşleri ile mücadele halinde olan II. Giorgi ise Sultan Melikşah Kafkasya içlerine girdiği sırada Türk ilerleyişine karşı Acara ormanlarına kaçtı, Şavşeti (Shavsheti) ve Acara'nın tamamı ile deniz kıyısına kadar olan Klarjeti, Kartli ve Samtskhe'nin iç kısmı, Argueti ve Kutaisi çevresine nüfuz edildi. Bazı kaynaklar başkent Kutaisi'nin ve ünlü olarak nitelendirilen Ardanuç (Ardanuchi) ile Çoruh boyunca uzanan antik manastırların yakıldığını kaydetmektedir.[11] Didgori'de 1121'deki Büyük Selçuklulara karşı elde edilen Gürcü zaferiyle Tiflis tekrar alınıp Gürcistan'a dâhil edilince Kral David tarafından başkent Kutaisi'den Tiflis'e taşındı.[12] Kutaisi şehri başkent olmak üzere, İmereti toprakları üzerinde Samegrelo ve Guria beylikleri teşekkül etti. Odişi, Samagrelo Beyliği'nin merkezi, Batum ise Guria Beyliği'nin merkezi oldu.[13] Didgori'den sonra hatta genel itibariyle XII. yüzyılda Gürcüler, Gürcistan topraklarının birleşmesi için çaba sarf ettiler ve XIII. yüzyılda Kafkasya'ya hükmetmeyi kendilerine hedef haline getirdiler.[14] Ancak bu hedef 1223 yılında IV.

---

5 Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Trc. Ahmet Cevat Eren, TTK. Ankara 2011, s. 24.

6 David Marshall Lang, , *The Last Years of the Georgian Monarchy*, Colombia Unıversity Press, New York 1957, s.57.

7 Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 24.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C: III/2. Kısım, TTK, Ankara 2011, s. 106.

9 Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 24.

10 Güldür-Büyükçınar, *a.g.m.*, s. 6

11 Valery Silogava-Kakha Shengelia*, Hıstory of Georgia*, Caucasus University Publishing House, Tbilisi 2007, s. 90.

12 Silogava-Shengelia, *a.g.e.*, s. 90; Güldür-Büyükçınar, *a.g.m.*, s. 6.

13 Halit Özdemir, *Artvin Tarihi*, Egem Matbaa, Artvin 2002, s. 77.

14 P. Vachridze-G. Gabunia, *Kutaisi*, Sabchota Khelisuflebis Tslebshi, Gamomcemloba Sabcota Sakartvelo, Tbilisi 1967, s. 25.

Georgi'nin ölmesi ile yerine kız kardeşi Rusudani'nin (Rusudan'ın) geçmesi sırasında Kafkasya ve İran coğrafyasının Moğol saldırılarına maruz kalması yüzünden mümkün olmadı. Gürcü kraliçesi Rusudani komşu Müslüman krallar gibi bu saldırılara karşı koyamadı. Başkent Tiflis, İranlıların bir kısmının ihanetine uğradı ve kraliçe Kutaisi'ye kaçtı, ancak yüzyıldır sükûnet içinde yaşayan Kutaisi, Harezmşah birliklerinin yağma ve katliamına maruz kaldı.[15] Bölgeye 1235 yılında gelmiş olan Moğolların[16] baskısı 1243'e kadar sürdü.[17]

Moğol baskısının ardından 1258'de David Narin, Liparit Thoreli tarafından Kutaisi'ye getirildi ve İmereti kralı ilan edildi.[18] Kutaisi bu tarihten sonra İmereti'nin taht şehri oldu. Burası 1259 ile 1329 yılları arasında David Narin ve onun ardılları tarafından yine taht şehri olarak kullanıldı.[19]

1.Kutaisi'de Osmanlı Hâkimiyeti

Kutaisi, 1267'lerden itibaren Atabek-Yurdu ile Gürel bölgelerinin başkenti olup Açıkbaş/İmeret ülkesi Bagratlı sülalesinin idaresi altındaydı. Gürcü kroniklerinde Atabekli Bahadur'un (1466-1475) ilk beylik yıllarında yani 1466'da Trabzon'daki Türklerle anlaşarak ve Artvin-Ardanuç (Kalarcet) çevresiyle Gönye-Batum (Canet) bölgelerini alarak kendi yurduna kattığı ve buraları Kutaisi Bagratlıları baskınından kurtardığı belirtilir. Uzun Hasan ile oğlu Sultan Yakup dönemlerinde Akkoyunlulara tabi bulunan Atabekliler ile İmeret Bagratlılarını, 1501'de Safevilerin devletlerini kurdukları sırada, Şehzade Selim Osmanlılara bağlamıştır. Bu dönemde ocaklık olup, hassı 606.000 olan Kutaisi, Melik III. Bagrat'ın itaat altına alınması ile beraber ocaklık yoluyla İstanbul'a tabi kılınmıştır. Birçok tutsak ve yağma malı alınmakla birlikte mozaikli ve sanatlı hiçbir kiliseye zarar verilmemiştir.[20] Bazı kaynaklar Osmanlı Devleti'nin Kutaisi'yi yaktığını ve Büyük Bagrat ile Gelati kiliselerinin tahrip edildiğini de iddia etmektedir.[21] Bunun muhtemel sebebi Batı Gürcistan ile beraber Samtskhe'nin, Osmanlı ve İran çekişmesine sahne olmasıdır. Samtskhe Prensliği 1465'te birleşik Gürcistan'dan ayrılmıştı ve bağımsız bir yapıya sahip olmuştu. Ancak Kvarkvare'nin halefi olan Mzechabuk (1505-1515), kültürel ve ulusal entegrasyona karşı çıkarak krallığını korumak için Türklere itaatini bildirerek Caneti ve Acara ile birleşmiştir. 1510 'da Osmanlılar, Samtskhe

---

15 Allen, *a.g.e.*, s. 111.
16 Vachridze- Gabunia, *a.g.e.*, s. 25.
17 N. Kighuradze-M. Nikoleishvili-L. Menabde, "Kutaisi", *Kartuli Sabchota Ensiklopedia*, Ed. İr. Abashidze, Tom 10, Tbilisi 1986, s. 570.
18 Allen, *a.g.e.*, s. 116.
19 Kighuradze-Nikoleishvili-Menabde, *a.g.m.*, s. 570.
20 M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK, Ankara 1998, s. 86-93.
21 Nodar Asatiani, *Sakartvelos İstoria,* 13. Saukunidan 19. Saukunemde, Red. Maia Aludauri, Palitra L 2012, s. 159-161.

üzerinden İmereti'ye ilerlemiştir. III. Bagrat (1510-1565) döneminde Türk saldırılarına karşı bir ayaklanma söz konusudur. 1545'te Osmanlılar İmereti'ye yeniden yayıldı. Bu dönemde Batı Gürcistan'da ve Karadeniz ekonomisinde önemi büyük olan köle ticareti daha yaygın bir hal aldı. III. Bagrat (1510-1565) döneminde Türk saldırılarına karşı bir ayaklanma söz konusudur.[22] Bu direniş ve ayaklanmaların artışında şüphesiz Osmanlı Devleti'nin Gürcistan'ı işgal etme endişesi vardı. Çünkü Osmanlılar Gürcistan'a yaklaşırken Kırım ile Karadeniz'i de etkisi altına almaktaydılar. Batı Gürcistan'ı korkutan durumun başlangıcı da Osmanlı'nın bu ilerleyişiydi. Nihayetinde Osmanlı'nın ilerleyişi Gurya, Odişi, Abhazya kıyı şeridini etki altına almıştır. 1533'te Samegrelo beyi Mamya Dadyani ve Mamya Guriel, kral Bagrat liderliğinde bir sefer düzenleyip 30 Ocak'ta bir savaş başlatmış ancak bu savaş yenilgiyle sonuçlanmıştır ve Mamya Dadyani savaşta ölmüştür.[23]

1543'te Osmanlı ve Gürcülerle cereyan eden Sohoista savaşında Osmanlı paşası Mustafa Paşa öldürülmüş ve ilk safhada Osmanlılar yenilgiye uğratılmıştır. Sayısı 22 bine yakın olduğu bilinen Osmanlı ordusunun pek çok askeri teçhizatı Gürcülerin eline geçmiştir. Gürcü kralı Osmanlı toplarını Kutaisi'ye göndermiştir.[24] 1545'e kadar süren Osmanlı-Gürcü mücadelesi sonucunda yıpranan İmeretililerin çekilmesi diğer taraftan Kartlileri zor durumda bırakmıştır. İmereti ve Kartli feodal beylerin çekişmesi nedeniyle Osmanlı Devleti nihai olarak Sohoista savaşını kazanmış ve Samstkhe atabeyi olarak kendisine taraftar olan III. Kaikhosro'yu atamışlardır. Böylece Osmanlılar Samstkhe atabeyliğine hâkimiyeti daha da sağlamlaştırmışlardır. Gürcistan içlerine nüfuz etme imkânı kolaylaşmıştır. 1546'da İmereti kralı Samstkhe'ye sefer düzenlediyse de başarılı olamamıştır. 1555'te yapılan Amasya Anlaşması ile Gürcistan ikiye bölünmüş, Kutaisi'nin de içinde yer aldığı Batı ve Güneybatı Gürcistan Osmanlı hâkimiyetine, Kart-Kaheti ve Doğu Samstkhe İran hâkimiyetine bırakılmıştır. Bu durumda Gürcistan'ın birleşme hayali zorlaşmıştır.[25] Osmanlı Devleti Kutaisi'de idarî olarak tam hâkimiyeti 1589-1590'larda buranın Tomanis ve Gori ile birlikte Çıldır'a bağlanması ile sağlayabilmiştir.[26] 1616'da Şah Abbas Kakheti'ye saldırmış, bölge bir yıkımla daha karşı karşıya kalmıştır. XVII. yüzyılın başlangıcında bölge Osmanlı, İran ve Rusya ablukasına alınmış ve bu süreç uzun sürmüştür.[27] XVII. yüzyılda genel itibariyle şahlar tarafından

---

22 Silogava-Shengelia, *a.g.e.,* s. 43-141.
23 Asatiani, *a.g.e.,* s. 159-161.
24 Davit Guritişvili, *Narkvevebi Sakartvelos İstoriidan (XV-XVII. SS.)* Tomi II, Tbilisi 1965, s. 221.
25 Mikheil Rekhviaşvili, *İmeretis Samefo (XVI. S.),* Tbilisi 1976, s. 40.
26 Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612),* İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul1993, s. 225.
27 Silogava-Shengelia, *a.g.e.,* s. 43-141.

Tiflis ve Gori'de İran, İmereti krallarını hâkimiyet ile Kutaisi'de Osmanlılar bir garnizona sahip olmuşlardır.[28]

XVII. yüzyılın ortalarında bin haneden oluşan Kutaisi'de 1666 yılında Osmanlı ilerleyişi devam etmiştir. 1667'de Mourav Bejam Lord Kipanidze Osmanlıları geri püskürtmüştür. 1669'da Osmanlı burayı tekrar işgal etmiş ve buraya yüz yıldan fazla bir süre hâkim olmuştur.[29] 1670'lerde Kutaisi'nin nüfusu yaklaşık bin kişiye düşmüştür ve bir zamanlar gelişen Karadeniz liman kentlerinde sadece birkaç yüz vatandaş kalmıştır.[30] Bu arada Kutaisi Kalesi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar İmereti bölgesindeki büyük ve önemli kalelerinden biri olma özelliğini kaybetmemiştir.[31]

Yarım asır kadar bir iç savaş içinde olan ve yıpranan Kutaisi, 1725 tarihinde de bir Türk garnizon şehri olarak varlık sürdürmüştür.[32] 1770'te İmereti Kralı I. Solomon (1752-1784) Rus ordusunun desteğiyle Osmanlı hâkimiyetine son vermiştir.[33] I. Solomon'un Türklerle köle ticaretini yasaklaması, köle talebini reddetmesi ve ayrıca İmereti'de güç kazanması sayısız Osmanlı kuvvetlerinin buraya saldırmasına neden olmuştur. Bu sırada diğer Gürcü krallıklarının desteğini almaya çalışan Solomon Rusya'ya elçi göndermiş ve Rusya Türklere karşı savaşmaya hazırlanmıştır. 1768-1774 yıllarında Osmanlı ve Rusya arsında yapılan savaşlarda Gürcistan Rusya'nın yanında yer almıştır. Neticede yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması'na göre Batı Gürcistan vergi konmaması şartıyla Osmanlı'ya bırakılmıştır.[34] Anlaşma gereğince Bağdatçık ve Şehriban Kaleleri ile birlikte Kutaisi de Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir.[35] Çok geçmeden Osmanlılar Odişi ve Gurya'ya ilerlemiş, Solomon buna karşı hareket ettiyse de başarılı olamamıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kutaisi tek canlı kasaba olmakla beraber Gürcistan'daki şehir hayatı da doğunun gerisinde kalmıştır. Bu sırada Kutaisi deniz yoluyla Avrupa kıyafetleri ithal eden Osmanlı kasabalarla ticareti sağlamaya devam etmiştir.[36]

---

28 Allen, *a.g.e.*, s. 265.
29 Kighuradze- Nikoleishvili- Menabde, *a.g.m.*, s. 570.
30 Ronald Grigor Suny, *The Making of The Georgian Nation,* İndiana University Press, 1994, s. 52.
31 Silogava-Shengelia, *a.g.e.*, s. 164.
32 Allen, *a.g.e.*, s. 187, 188-265.
33 Kighuradze- Nikoleishvili- Menabde, *a.g.m.*, s. 570.
34 Silogava- Shengelia, *a.g.e.,* s. 162, 163.
35 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C: IV/1. Kısım, TTK, Ankara 2011, s. 423.
36 Silogava- Shengelia, *a.g.e.*, s. 162, 163.

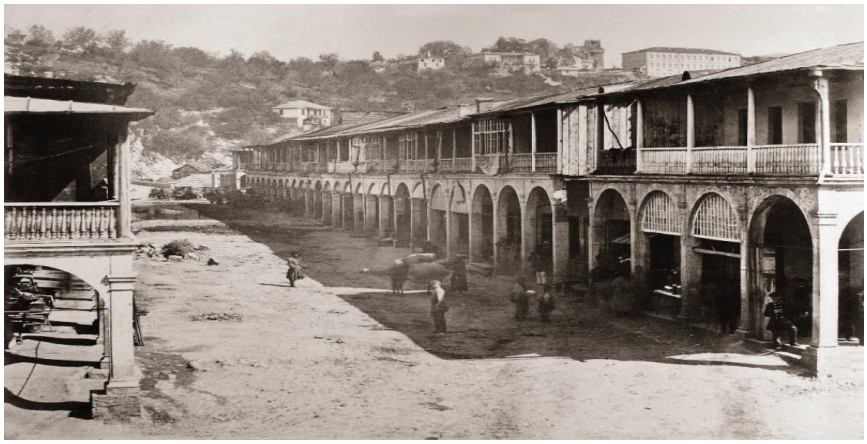

Kutaisi Pazar Yeri (1890)[37]

1774 yılında Ruslarla yapılan anlaşma, her ne kadar Kutaisi'nin Osmanlılara iadesini taahhüt etse de Ruslar'ın ilk defa Daryal geçidini aşarak İmereti Krallığı'nın başşehri Kutaisi'ye nüfuz edebilmelerine neden olmuştur. Ayrıca Gürcülerin Ruslara verdiği destek bölgede Osmanlı hâkimiyetini zayıflatmıştır.[38] XV. yüzyılda kurulan İmereti Krallığı'nın XIX. yüzyıla kadar başkenti olan Kutaisi, bu yüzyılın başında Çarlık Rusya'nın Gürcistan'ı işgale başlaması ve 1810'da İmereti Krallığı'na son verilmesiyle Rusya topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Kutaisi, Ruslar tarafından valiliklere bölünerek yönetilen Gürcistan'ın batı kısmının 1810-1840 yılları arasında yönetim merkezi olmuştur.[39] Kasım 1855'te serdar-ı ekrem Ömer Paşa'nın gayreti ve kış şartları Rus askerinin daha fazla direniş gösteremeyerek burayı terk etmesini sağlamıştır.[40] Ancak 1846-1917 yılları arasında tekrar Ruslar tarafından Gürcistan'ın batı kısmının idari bir birimi haline getirilmiştir.[41]

---

37 Natia, Natsvlishvili, "Kutaisi", *Sakartvelos Kalakebi Urbanuli Ganvitareba (1801-1918 Tslebshi)*, Red. Davit Khoshtaria, Tbilisi 2019, s. 121.

38 Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986, s. 101.

39 Güldür-Büyükçınar, *a.g.m.*, s. 6.

40 *BOA*. A.MKT. UM. 216. 69. 1.

41 Güldür-Büyükçınar, *a.g.m.*, s. 6.

Kutaisi Genel Görünümü (1860)[42]

2.Kutaisi Kalesi Muhafazası ve Askeri İaşesi

Osmanlı Devleti, merkezin dışında savunma koşullarına bağlı olarak sınır bölge niteliğindeki şehir ve kalelerde belli bir miktar asker bulundurmaktaydı. Bu doğrultuda kale savunması ve asker yiyecek-giyecek her türlü masrafının karşılanması için gerekli olan gelirler yakın veya bağlı eyalet ile sancaklardan sağlamaktaydı. Böylece askeri idare sistematik bir düzen çerçevesinde yürütülmekteydi.

Daha öncede belirtildiği üzere 1670'lerde nüfusu yaklaşık bin kişi olan Kutaisi'nin [43] kaledeki asker sayıları Osmanlı arşiv kaynaklarına göre genellikle 177- 324 olarak tespit edilmiştir. Kutaisi Kalesi savunmasındaki askerin masraflarının karşılanması Erzurum, Ahıska olmak üzere yakın sayılabilecek bölgelerin Müslim-gayrimüslim ve Yahudi cizye ve vergileri ile bazen de Malatya sancak hasları mukataası bedeli ile Antep, Konya, Batum ve Trabzon iskelesi mukataalarından sağlanmaktaydı. Bu şekilde 12 Kasım 1671 tarihinde Kutaisi Kalesi'nde 146.910 akçe tutan 177 dergâh-ı ali yeniçeri neferinin et ve buğday ücretleri Erzurum gümrüğü mukataasından sağlanmıştır.[44] 20 Mart 1678'de kale cebecilerinin Erzurum gümrüğü mukataası gelirinden buğday ve zahire ücreti 19.500 akçeydi.[45] Zahire ücreti 9 Ekim 1685'te Kiğı madeni, Mahlas ve Ağdaric

---

42 Natsvlishvili, *a.g.m.*, s. 131.

43 Ronald Grigor Suny, *The Making of The Georgian Nation*, İndiana University Press, 1994, s. 52.

44 *BOA*. AE. SMMD. IV. 52. 6087. 1; *BOA*. AE. SMST. III. 224. 17709. s. 1; *BOA*. AE. SMST. III. 323. 26034. s.1.

45 *BOA*. AE. SMMD. IV. 72. 8454. 1.

tuzlası ile tabi olan gebran cizyesi mukataasından sağlanan akçe miktarı ise 169.235'ti.[46]

Erzurum Eyâleti ile buradaki Gayrimüslim vergilerinden Kutaisi muhafazasındaki 324 nefer yeniçerinin her bir yevmiyesi 64,5 vukıyye et olmak üzere 1694'ten itibaren yüz yetmiş yedi günden alacakları 11.416,5 vukıyye etin her bir vukıyyesinin 5'er akçeden ücreti 57.082 akçe tutmaktaydı. Aynı tarihte 972 kile buğdayın 40 akçeden olan her bir kilesinin ücreti 38.880 akçeydi. Et ile beraber diğer zahirenin Erzurum ve tabi cizyelerinden karşılanacak ücreti ise 95.962 olarak belirlenmiştir.[47]

Ekim 1695'te Kutaisi kale muhafazasında bulunan yeniçerilerin yazlık ve kışlık giysilerinin Erzurum ve bağlı kaza cizyelerinden karşılandığı görülür. Buna göre cizyeden karşılanan 77.520 akçeden her bir kuruşu 160'ar akçe olarak 484,5 esedi şeklinde hesaplanmıştır. Cizyenin her bir kuruş başına 40 akçeden 19.380 akçesi tahsil edildikten sonra geriye kalan 58.140 akçesi ordu-yi hümâyûn cizye defterine kaydedilmiştir.[48] 25 Ocak 1696 tarihli bir kayıttan anlaşıldığı üzere Kutaisi Kalesi'ndeki 324 nefer yeniçerinin yevmiyesi 2.131 ile 2.357 akçe aralığındaydı.[49] Kaledeki ihtiyaçlar ve muhafaza bu şekilde sağlanmaya çalışılırken Osmanlı Devleti tarafından Açıkbaş meliki tayin edilen ve daha sonra Açıkbaş ve Göril taraflarında eşkıyalık yapan Giorgi Abaşidze, Liparit ve diğer adamları 22 Mart 1712'de Kutais Kalesi'ni muhasara etmiş ayrıca yirmi yıl kadar bir süre Tiflis dâhil Gürcistan bölgesinde zorbalıklarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti tarafından Karahisar-ı Şarkî, Çıldır, Ardanuc, Ahıska ve Kars civarından göreve çağırılan yerel idareciler, tımar sahipleri, süvari ve piyade askerleri Kutaisi savunması için Batum ve Gönye üzerinden gitmek suretiyle görevlendirilmişlerdir. Bu sırada Giorgi Abaşidze, Göril ve Dadyan meliki olan Mamya'nın katledilmesi üzerine verilen mücadele sonrasında yenilgiye uğratılarak Gürcistan'a sürülmüş ve yerine emlak ve arazilere sadık kalmak şartıyla Kutaisi'nin tasarrufu Abaşidze Zahrab ve kardeşi Simon'a verilmiştir.[50] Kutaisi'de idarenin değişmesi ve askeri konuşlandırma ile birlikte sonraki süreçte mühimmat takviyesi gerçekleşmiştir. 1721-22 yıllarında Kutatisi'ye merkezden 15 kantar barut miktarı gönderilirken bu miktar 1722-23 yıllarında 50, 1760-61'de 25 kantara ulaşmıştır.[51]

Kasım 1744'te Kutaisi malikâne sahibi hassasına isabet eden 250 kuruş Sohum Kalesi muhafızı Mehmet Bey'e verilmiştir.[52] 1745'te Kutaisi Kalesi'nde

---

46 *BOA*. AE. SMMD. IV. 107. 12487.1.
47 *BOA*. AE. SMST. II. 5. 414. 1.
48 *BOA*. AE. SMST. II. 17. 1669. 1.
49 *BOA*. AE. SMST. II. 5. 415. 1.
50 *BOA*. AE. SAMD. III. 141. 13665. 1.
51 Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire Top Döküm Teknolojisi*, TTK, Ankara 2006, s. 269, 272.
52 *BOA*. AE. SMHD. I. 189. 14645.1.

28 nefer topçunun buğday ücretleri 6.720 akçe tutarındaydı.[53] 1754'te Kutaisi Kalesi muhafazasındaki cebecilerin buğday ihtiyacı 720 akçe olarak hesaplanmıştır.[54] Erzurum gümrük emini Mehmet Sunullah Efendi'nin tasarrufunda bulunan Erzurum gümrüğü ve gayrimüslim cizyelerinden Kutaisi Kalesi'nin cebecilerinin maaş ve buğday ücretleri Mart 1756'da 360 akçe olarak tayin edilmişti. Ruznamçe temessüğüne göre Erzurum Gümrük Emini Sunullah Efendi'nin Erzurum cizyesinden göndermesi gereken 139.277 kuruş meblağ iletilmediğinden nakden teslim edilmesi gereken senelik 11.000 kuruşun hazine-i âmireye taksitli olarak verilmesi uygun görülmüştür. Bu tarihte Kutaisi Kalesi'ndeki 2 nefer cebecinin yevmiyesi 62 akçeydi.[55]

1765'te İmereti Prensi I. Soloman Han'ın isyanı üzerine Osmanlı Devleti, genel olarak Kafkasya'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Karadeniz sahillerinde bazı yerleri Gürcü beylerinin idaresinden almış ve Faş, Sohum ile Soğucak kalelerine muhafız ve askerler bırakmıştır. Karadeniz'e ve Karadeniz'e kolay erişilen nehirler bölgesindeki Kutaisi gibi kaleleri de sağlamlaştırmıştır.[56] Ancak 1770 tarihine gelindiğinde Kral Solomon iyi planlanmış bir askeri harekât gerçekleştirdi ve 19 Nisan'da Kutaisi'yi kuşattı. Bu kuşatma neredeyse yaz boyunca sürdü. Bununla beraber Solomon, bazı kalelere ikmali kesti. Kutaisi Kalesi içerisinde yeniçerilerin de bulunduğu 500 Osmanlı hanesi korunmaktaydı. Ancak 6 Ağustos 1770'te vurulan son darbe ile Kutaisi Kalesi'nin duvarları da yıkılmıştır. Osmanlı neferlerinden genç, yaşlı, kadın olmak üzere 60 kadarı aynı günün akşamında kaleden açlıktan perişan halde ayrılırken silahsız ve yaralılar da ilerleyen günlerde çıkarılmışlardır. Soloman Rusya'ya elçi göndermiş ve Snt. Petersburg'ta anlaşma imzalanarak 480 kişilik bir Rus ordusu bölgeye gönderilmiştir. Daha sonra bu sayı 4 bine çıkarılmıştır. Böylece Tsutskati, Shorapani ve Kutaisi kaleleri tamamen ele geçirilmiştir. Büyük topların kullanılması sebebiyle Bağdati (Bağdatçık) ve Kutaisi artık Osmanlı için zapt edilemez hale gelmiştir. Böylece İmereti ve Kutaisi'de kesintisiz yüz yirmi yıl kadar süren Osmanlı hâkimiyeti son bulmuştur.[57]

Bundan sonraki süreçte Osmanlı-İran ve Rusya çekişmesine sahne olan bölgede, Gürcülerin farklı taraflar tutmasından da kaynaklanan, sık sık ayaklanma ve karışıklıklar meydana gelmiştir. Nisan 1807'de Tiflis ve Kutaisi'den bir kısım Gayrimüslim, bu yerlerdeki karışıklıklardan dolayı yardım dilemişlerdir. Ancak bir topçu yamağı tarafından bunların aynı zamanda Faş muhasarası kaydında olup firar ettikleri bildirilmiştir. Bunlara müdahale edilerek

---

53 *BOA*. AE. SMHD. I. 4. 301.1.
54 *BOA*. AE. SMHD. I. 238. 19119. 1.
55 *BOA*. SOSM. III. 7. 513. s. 1-4.
56 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C: IV/2. Kısım, TTK. Ankara 2011, s. 129, 130.
57 Levan Tqeshelaşvili, *İmeretis Mere Solomon I*, Didi Kutaisi, 2016, s. 6, 71-81.

sükûnet sağlanmaya çalışılmıştır.[58] Osmanlı Devleti bu şekilde stratejik ve askeri özelliğinin yanı sıra esasında çok eski tarihlerden itibaren önemli bir ticaret merkezi olan ve kadınların da bu anlamda aktif olduğu Kutaisi'de idareyi sağlamaya çalışmıştır.[59]

Sonuç

Osmanlı hâkimiyetine alındığı XVI. yüzyıla kadar Gürcülerin taht şehri olan Kutaisi, başkentin Tiflis'e taşınmasıyla beraber kralların çeşitli nedenlerle sığındığı güvenilir bir yer olarak kullanılmaktaydı. Kutaisi, askeri hususların yer aldığı arşiv kaynaklarından anlaşıldığı üzere Yavuz Sultan Selim döneminden, Gürcistan dâhilinde, Çarlık Rusya'sının işgal ettiği sürece kadar aralıklarla Osmanlı fetihlerine uğramış ve yüzyıllarca Osmanlı himayesinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin askerî ve idarî anlamda Kutaisi'ye nüfuz ettiği dönem XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyıllardır. 1555 İran ile yapılan Amasya Anlaşması ve 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'nda Ruslarla yapılan Gürcistan taksimatında Osmanlı Devleti'ne bırakılması Kutaisi'de yeniden bir Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesini sağlamıştır. Ancak 1770'te İmereti Kralı I. Solomon'un faaliyetleri, Osmanlı'nın Karadeniz-Kafkasya ticaretini baltalaması ve Ruslarla anlaşıp bölgeye yayılması bu hâkimiyeti geri dönülmez bir şekilde zayıflatmıştır. Kutaisi'nin bu süreçte, idarecilerin de tutumlarından dolayı, Osmanlı sosyo-kültürel yapısı ile ne kadar bütünleştiği tartışılır. Ancak askerî ve güvenlik hususunda burada bir Osmanlı varlığından söz edilebilir. Bununla beraber Kutaisi'nin çok eski devirlerden beri bir ticaret merkezi olarak hem Osmanlı Devleti'nin hem de bölgeye akın eden diğer komşu devletlerin etkileşiminde Kafkasya'nın önemli merkezlerinden biri olduğu açıktır.

KAYNAKLAR

1.Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı (BOA)

BOA. *A.(MKT. UM*. 216. 69.

BOA. *AE. SMMD. IV*. 52. 6087.

BOA. *AE. SMST. II.* 5. 414; BOA. *AE. SMST. II.* 17. 1669; BOA. *AE. SMST. II*. 5. 415.

BOA. *SMST. III*. 135. 8198.10; BOA. *AE. SMST. III.* 224. 17709; BOA. *AE. SMST. III*. 323. 26034

[58] *BOA*. TS. MA. e. 558. 13. 1.

[59] *BOA*. SMST. III. 135. 8198. 10. 1.

BOA. *AE. SMMD. IV*. 72. 8454; BOA. *AE. SMMD. IV*. 107. 12487.

BOA. *AE. SAMD. III.* 141. 13665.

BOA. *AE. SMHD. I*. 189. 14645; BOA. *AE. SMHD. I.* 4. 301; BOA. *AE. SMHD. I*. 238. 19119.

BOA. *AE. SOSM. III*. 7. 513.

BOA. *TS. MA.* e. 558. 13.

2.Kitap ve Makaleler

ALLEN, W. D, *A Hıstory Of The Georgıan People*, Lowe & Brydone, London 1971.

ASATİANİ, Nodar, *Sakartvelos İstoria*, 13. Saukunidan 19. Saukunemde, Red. Maia Aludauri, Palitra L, 2012, ss. 159-163.

AYDIN, Mahir, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986, ss. 67-138.

AYDIN, Mustafa, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar (1800-1830),* Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008.

AYDÜZ, Salim, *Tophâne-i Âmire Top Döküm Teknolojisi*, TTK, Ankara 2006.

DAĞLI, Yücel- KAHRAMAN, Seyit Ali, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

FALLMERAYER, Jakob Phılıpp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi,* Trc. Ahmet Cevat Eren, TTK, Ankara 2011.

GURİTİŞVİLİ, Davit, *Narkvevebi Sakartvelos İstoriidan (XV-XVII. SS.),* Tomi II, Tbilisi 1965.

GÜLDÜR, Kadir-BÜYÜKÇINAR, Ayşe Beyza, "X-XII. Yüzyıllar Arası Gürcü Krallığı'nın Başkenti: Kutaisi", *Euro Asia Summit, 17-21 July 2017,* Ankara, Turkey.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590),* TTK, Ankara 1998.

KİGHURADZE, N.-NİKOLEİSHVİLİ, M.-MENABDE, L., "Kutaisi", *Kartuli Sabchota Ensiklopedia,* Red. İr. Abashidze, Tom 10, Tbilisi 1986.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612),* İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

LANG, David Marshall, *The Last Years of the Georgian Monarchy*, Colombia Unıversity Press New York, 1957.

NATSVLİSHVİLİ, Natia, "Kutaisi", *Sakartvelos Kalakebi Urbanuli Ganvitareba (1801-1918 Tslebshi),* red. Davit Khoshtaria, Tbilisi 2019.

ÖZDEMİR, Halit, *Artvin Tarihi*, Egem Matbaa, Artvin 2002.

REKHVİAŞVİLİ, Mikheil, *İmeretis Samefo (XVI. S.)*, Tbilisi 1976.

SİLOGAVA, Valery-SHENGELİA, Kakha, *Hıstory of Georgia*, Caucasus University Publishing House, Tbilisi 2007.

SUNY, Ronald Grigor, *The Making of The Georgian Nation*, İndiana University Press, 1994.

TQESHELAŞVİLİ, Levan, *İmeretis Mere Solomon I*, Didi Kutaisi, 2016.

USTAOĞLU Mahmut Mithat, *Batum ve Artvin Tarihi*, Transkripsiyon Ahmet Atalay, Kömen Yayınları, Konya 2021.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* C: III/2.ci Kısım, TTK, Ankara 2011.

_____, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV/1. Kısım, TTK, Ankara 2011.

_____, İsmail Hakkı., *Osmanlı Tarihi*, C: IV/2. Kısım, TTK, Ankara 2011.

VACHRİDZE, P., G. Gabunia, *Kutaisi*, Sabchota Khelisuflebis Tslebshi, Gamomcemloba Sabcota Sakartvelo, Tbilisi 1967.